GÖTEBORGS UNIVERSITET

Myndigheten för stöd till trossamfund

Andra antireligiösa hatbrott och diskriminerande attityder

Göran Larsson & Simon Sorgenfrei (2018)

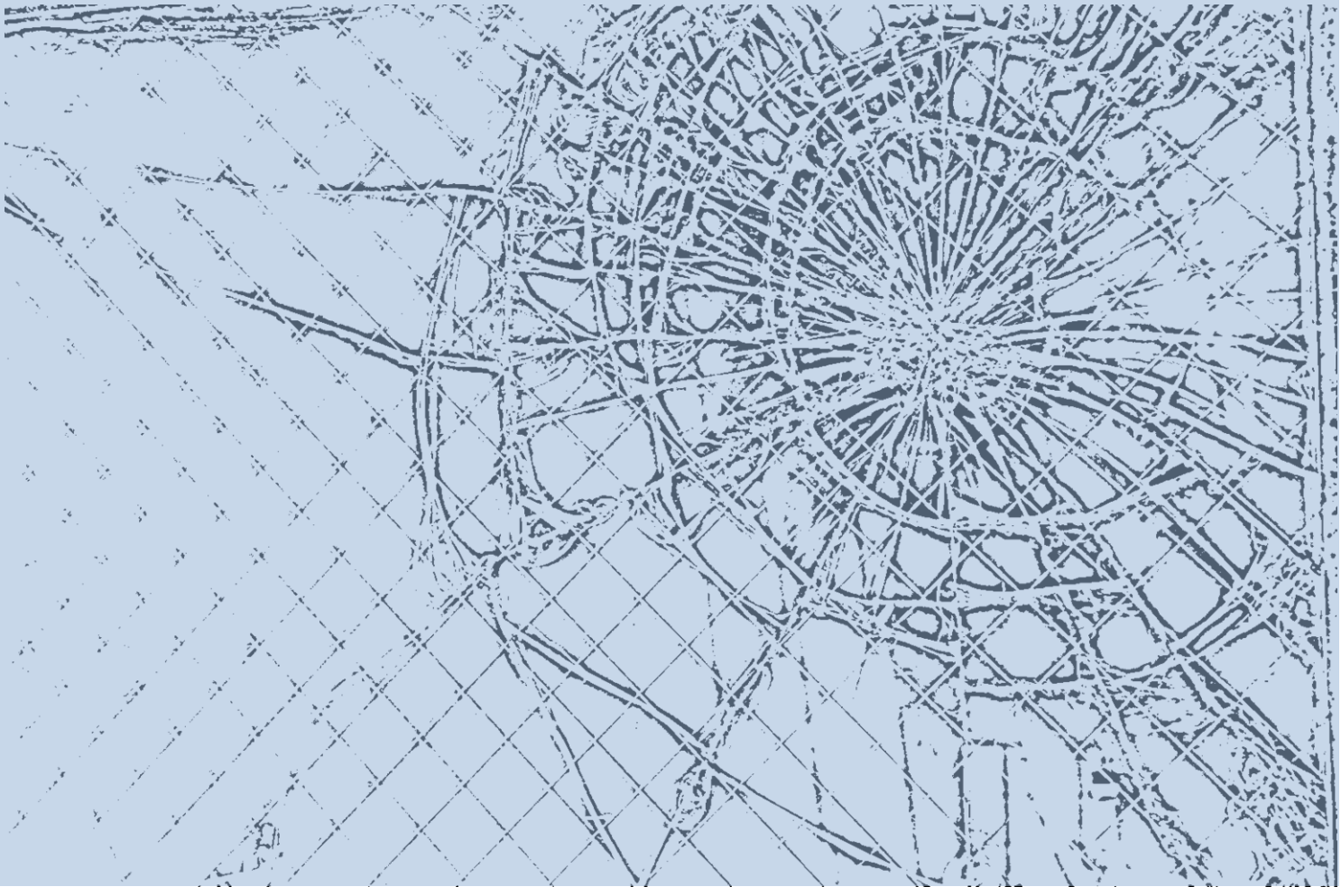

Göran Larsson och Simon Sorgenfrei
Andra antireligiösa hatbrott och diskriminerande attityder (2018)
Utgiven av Myndigheten för stöd till trossamfund (SST)
och Segerstedtsinstitutet (Göteborgs universitet) 2018
ISBN: 978-91-983453-3-9

Myndigheten för stöd till trossamfund (SST)
Box 14038, 167 14 Bromma
Tel 08-453 68 70
info@myndighetensst.se / www.myndighetensst.se

Segerstedtinstitutet
Box 135, 405 30 Göteborg
Tel 031-786 0000 (vxl)
www.segerstedtinstitutet.gu.se

Innehåll

1 Inledning 4

2 Bakgrund 5

2.1 Forskning och kunskapsläge 7

2.2 Andra antireligiösa hatbrott – en sammanställning av data från BRÅ 8

2.3 Mediala beskrivningar 11

3 Trossamfundens perspektiv 12

3.1 Tema A: Globala konflikter med lokala konsekvenser 13

3.2 Tema B: Offer som förövare 18

3.3 Tema C: Misstänkliggörande, tillit och den sekulära normen 19

3.4 Tema D: Rasism och hatbrott 21

3.5 Tema E: Ungas utsatthet och utsatthet i skolmiljöer 22

4 Avslutning 23

5 Om rapportförfattarna 25

6 Referenser 26

1 Inledning

Ett flertal rapporter har under senare år i förbigående nämnt icke-abrahamitiska religiösa minoriteters utsatthet, liksom inomreligiösa motsättningar i Sverige. I några av dessa publikationer (exempelvis Larsson, Sorgenfrei & Stockman, 2017) har enskilda minoriteter från Mellanöstern stått i fokus, och i andra publikationer (exempelvis Larsson & Thurfjell 2014; Sorgenfrei 2016) har spänningar mellan grupper som tillhör samma religiösa tradition stått i fokus. I arbetet med dessa pekade flera faktorer på att sådana spänningar och motsättningar ökade i Sverige, samtidigt som det stod klart att det på många sätt var känsliga och komplexa frågor. Det gör dem inte mindre angelägna och därför har vi i detta arbete valt att närma oss just dessa problemkomplex. Denna rapport rör sig kring den kategori hatbrott som Brottsförebyggande rådet (BRÅ) kallar *andra antireligiösa hatbrott*, och som rör:

- religiöst kodade hatbrott riktade mot personer och institutioner som tillhör andra religioner än judendom, kristendom eller islam
- religiöst kodade hatbrott mellan personer som delar religiös tradition, som exempelvis mellan olika kristna eller muslimska individer eller grupper.

Så kallade *andra antireligiösa hatbrott* är alltså rapportens uttryckliga fokus, men vi kommer även att beröra upplevelser av negativa attityder som inte behöver vara

brottsliga, texten kommer också ibland att behandla vad som snarare kan klassas som *islamofobiska*, *kristofobiska* eller *antisemitiska attityder och hatbrottslighet*. Detta för att olika kategorier, vilket kommer att exemplifieras, både lätt flyter över i varandra och i flera fall har beröringspunkter.

Redan inledningsvis skall det understrykas att de samtal vi haft med individer från berörda grupper inte pekar på en dramatiskt försämrad situation, och att de flesta meddelar att deras situation är ganska bra i Sverige. Men vi kan trots allt se negativa attityder vilka vi anser bör tas på allvar. En stor del av rapporttexten behandlar därför attitydfrågor och tendenser som inte är brottsliga, men som är viktiga att motarbeta för att de inte ska riskera att skapa en legitimerande grogrund för brott. En undersökning från SOM-institutet i Göteborg visar också att det finns en ökande oro för främlingsfientlighet liksom för religiösa motsättningar i Sverige (SOM 2017).

Trots att *andra antireligiösa hatbrott* är få, numerärt sett, måste de tas på allvar. Främst naturligtvis på grund av att det rör sig om allvarliga brott. Men också på grund av att polis och andra myndigheter som arbetar med dessa frågor är i behov av utökad kunskap eftersom konflikter utanför Sverige påverkar vårt samhälle samtidigt som den demografiska sammansättningen av Sveriges befolkning har förändrats snabbt under de senaste åren.

2 Bakgrund

Efter att ha sett en markant ökning av brott med rasistiska inslag sedan 1980-talet beslutade regeringen att rättsväsendet skulle prioritera bekämpandet av denna form av brott – bland annat genom att se över lagstiftningen på området. Hatbrott blev inte en särskild brottsrubricering, utan istället en samlande beteckning på brott där man kan visa att gärningspersonen begår brottet utifrån en motvilja gentemot vad hen uppfattar att offret representerar. En särskild straffskärpningsregel fördes in i Brottsbalkens 29:e kapitel vilken stadgar att:

> Om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller annan liknande omständighet.[1]

För att ett brott ska bedömas som ett hatbrott krävs alltså att polisen kan visa att gärningspersonen har ett specifikt motiv – att kränka exempelvis på grund av etniskt ursprung, trostillhörighet, hudfärg eller sexuell läggning – bakom det utförda brottet (Hatbrott 2015, ss. 15–16). Det innebär att det inte är brottsoffrets etniska, religiösa eller sexuella självidentifiering som bestämmer om det rör sig om ett hatbrott, utan

[1] Straffskärpningsregeln BrB 29 kap. 2 § 7 p. Sexuell läggning var initialt inte inskriven i lagtexten, utan tillkom vid en ändring år 2002. Citatet är hämtat från Hatbrott 2015, s. 12

gärningspersonens föreställning om offret. Det betyder att exempelvis en sikh eller en kristen kan drabbas av ett *islamofobiskt* hatbrott, om gärningspersonen utför brottet i tron att offret är en muslim. Det innebär vidare att brotten inte behöver vara riktade mot personen i sig, utan mot vad gärningspersonen tror eller menar att personen representerar. Om en yezidisk person attackeras bara på grund av att hen är yezid, betyder det att alla yezidier är potentiella offer. Om en synagoga sätts i brand just för att det är en synagoga, är alla judiska institutioner och kanske också potentiellt alla judar måltavlor. Brott med hatbrottsmotiv drabbar därför indirekt hela folkgrupper, och inte bara de direkta offren och deras närstående. Det är ett viktigt skäl till straffskärpningen.

Vad gäller just hatbrott med antireligiösa motiv har dessa sedan 2008 rört: 1.) *antisemitiska*, 2.) *islamofobiska* samt 3.) *kristofobiska* och *andra antireligiösa hatbrott* (Hatbrott 2015, s. 18). Den senare var alltså en kategori som samlade alla antireligiösa hatbrott utöver antisemitiska, islamofobiska och kristofobiska. Från och med 2015 har BRÅ:s brutit ut *andra antireligiösa hatbrott* till en egen kategori och myndigheten använder alltså numera fyra kategorier av hatbrott med antireligiösa motiv:

- Antisemitiska hatbrott
- Islamofobiska hatbrott
- Kristofobiska hatbrott
- Andra antireligiösa hatbrott

Mycket få personer döms för hatbrott i Sverige. Enligt *Nationella trygghetsundersökningen* (NTU) 2016 begicks cirka 81 000 antireligiösa hatbrott år 2015 (BRÅ 2016, s. 8), under samma år anmäldes cirka 1180 antireligiösa hatbrott (BRÅ 2016, s. 10) och av dessa ledde cirka 3 procent till åtalsbeslut, meddelat strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse (BRÅ 2016, s. 11) – mycket få av alla de hatbrott som begås klaras alltså upp. Huvudsakligen beror detta på typen av brott – ofta rör det sig om klotter och skadegörelse som utförs på undanskymda platser nattetid, anonyma telefonsamtal eller onlinekontakter. Men det finns också rena teknikaliteter som kan försvåra arbetet. För det första måste ett hatbrottsmotiv identifieras av polisen för att det ska registreras som ett hatbrott. Sedan ska även åklagare och domstol bedöma incidenten som ett hatbrott (Hatbrott 2015, s. 20–21). Att brottstypen är svårlöst och resurskrävande riskerar också leda till att arbetet blir nedprioriterat.

Orsaken till att BRÅ brutit ut *andra antireligiösa hatbrott* till en egen kategori är att såväl anmälningarna av kristofobiska som *andra antireligiösa hatbrott* ökat under senare år: mellan 2013 och 2014 mer än fördubblades antalet anmälningar vilka sorterades in under kategorin *andra antireligiösa hatbrott*, till 330 anmälningar vilket bidrog till bedömningen att det krävde en egen kategori (Hatbrott 2015, ss. 13–14). Anmälda kristofobiska hatbrott ökade under samma period från 191 anmälningar 2013 till 334 stycken 2014 (Hatbrott 2015, s. 48).

2.1 Forskning och kunskapsläge

I linje med rapporten *Främlingsfientliga handlingar mot trossamfund* (2014) är syftet med föreliggande genomgång att skapa en översiktlig bild av vad det finns för data om inom- och mellangruppskonflikter som bär religiösa förtecken.

Det finns anledning att misstänka att många individer som drabbas av kränkningar, hat, hot eller våld på grund av sin religiösa övertygelse inte väljer att rapportera dessa händelser. Mörkertalet bedöms fortfarande vara högt enligt bland annat BRÅ (Hatbrott 2016, s. 29). Huruvida underrapportering beror på okunskap om möjligheten att anmäla antireligiösa hatbrott eller om många upplever att det är meningslöst eller i värsta fall kan leda till en stigmatisering av den egna gruppen att anmäla denna typ av brott är oklart. Det kan alltså finnas en rad olika anledningar till dessa.

Hatbrott definieras alltså utifrån gärningspersonens motiv, och då få gärningspersoner lagförs är det svårt att veta vilka motiv som kan ha legat bakom ett brott, och om det ska klassas som ett hatbrott eller inte. Det kan också finnas flera motiv och ”skäl” till varför personer utsätts för olika former av hat, hot och våld. Gränserna mellan exempelvis anti-romska, rasistiska, afrofobiska och olika former av anti-religiösa hatbrott kan därför vara flytande. Ett exempel skulle kunna vara att en hindu på ett diskriminerande sätt blivit kallad ”zigenare” i offentlig miljö, detta på grund av sin klädsel. Detta skulle enligt BRÅ:s sätt att förhålla sig till incidenten eventuellt kunna ses som en antiromsk handling, även om den drabbar en hindu. På liknande sätt kan exempelvis muslimer med somalisk bakgrund drabbas av både afrofobiska och islamofobiska hatbrott. Därför kan anmälningar klassificeras under olika eller flera rubriker vilket kan ge en missvisande bild av hur vanligt förekommande en specifik typ av hatbrott egentligen är i tillgängliga data.

När det gäller den data som bland annat redovisas av BRÅ är det också viktigt att betona att det finns en eftersläpning. Detta innebär att BRÅ:s Hatbrottsrapport för 2016 är publicerad 2017 och vid sammanställningen av vår rapport finns ingen tillgängliga data för antalet anmälningar för varken 2017 eller 2018. Huruvida dessa skiljer sig från tidigare år när det gäller antalet anmälningar är därför omöjligt att uttala sig om.

Läsaren av vår rapport bör också notera att vi inte har gjort någon begreppsdefinition och föreliggande rapport innehåller därför inte någon kritisk diskussion om huruvida de kategorier som till exempel BRÅ använder för att rapportera hatbrott är lämplig eller inte. Merparten av de kategorier som används av till exempel BRÅ har utsatts för kritik – inte minst användningen av begrepp som islamofobi och kristofobi (se till exempel Larsson & Sander 2015).

Ett flertal andra rapporter som till exempel *Mångfaldsbarometern* från Högskolan i Gävle samt flera av SOM-institutets framställningar från Göteborgs universitet kan innehålla uppgifter om religion. Dessa handlar dock oftast om attityder och värderingar rörande religion. Även om dessa kan peka på spänningar mellan till exempel majoritet

och minoriteter har vi bedömt att dessa inte innehåller några uppgifter om varken hatbrott eller inom- och mellangruppskonflikter av religiös art, därför har dessa utelämnats i vår genomgång.

2.2 Andra antireligiösa hatbrott – en sammanställning av data från BRÅ

År 2015 utökade BRÅ sin rapportering om religiöst motiverade hatbrott genom att komplettera kategorierna islamofobiska, antisemitiska och kristofobiska hatbrott med den nya kategorin *andra antireligiösa hatbrott*. Kategorin definieras som:

> Brott som begås på grund av rädsla för, fientlighet eller hat mot en religion/trosuppfattning och personer som tillhör religionen/trosuppfattningen, förutom islam, judendom eller kristendom, och som aktiverar en reaktion mot religionen/trosuppfattningen, dess egendom eller institutioner eller den eller dem som är, eller uppfattas tillhöra, en religion/trosuppfattning eller som är, eller uppfattas vara, representanter för denna (Hatbrott 2016, s. 102).

Denna kategori inkluderar alltså både religiöst kodade hatbrott mot personer och institutioner som på ett eller annat sätt är kopplade till andra religioner än judendom, kristendom eller islam – liksom brott mellan personer eller institutioner där båda parter definierar sig som judar, kristna eller muslimer, så kallade inomreligiösa konflikter. Även om vi kan se en nedgång i antalet anmälda *andra antireligiösa hatbrott* 2016, är *andra antireligiösa hatbrott*, på grund av en ökad religiös pluralism i Sverige, en brottskategori vi befarar kan komma att öka ytterligare. Trots detta har vi dålig kunskap om hur, var och varför.

Figur 1: Utveckling av antal anmälningar med identifierade andra antireligiösa motiv, åren 2008–2016

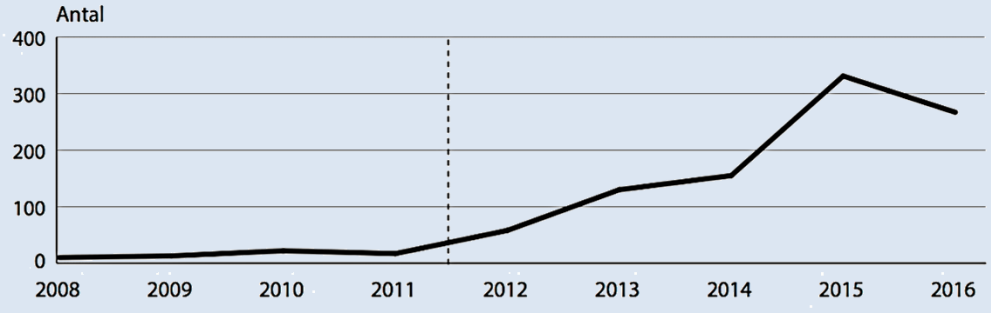

Från 2012 är nivåerna uppskattade, baserat på ett hälftenurval av anmälningar.

Källa: Hatbrott 2016, s. 103.

En form av motiv som kan ligga bakom den sorts brott rapporten fokuserar är fall där personer byter eller lämnar sin religion (se till exempel Orrenius, 2018). Tidigare sammanställningar av hot i samband med konvertering visar att detta problem inte är specifikt eller unikt för en religion (Enstedt, Larsson & Mantsinen, under utgivning). Men samtidigt som hot tycks kunna drabba personer oavsett vilken religion man tar till sig eller lämnar är BRÅ:s och andra myndigheters kunskaper om hot i samband med konvertering mycket begränsad. Här finns ett stort behov av att få fram ytterligare data eftersom rätten att byta eller lämna en religiös tradition utgör en förutsättning för religionsfriheten och det demokratiska samhället (*Främlingsfientliga handlingar* 2014, speciellt ss. 30–37).

Figur 2: Andel handlagda hatbrottsanmälningar med andra antireligiösa motiv efter huvudbrott, som anmäldes år 2015 och som handlades under perioden 1 januari 2015 till 31 maj 2017

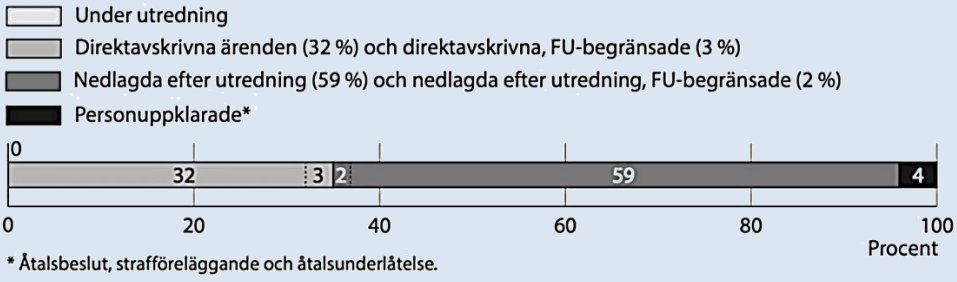

Källa: Hatbrott 2016, s. 106

Inom kategorin återfinns även anmälningar som handlar om olika typer av hatbrott inom religiösa traditioner, som till exempel mellan sunni- och shiamuslimer eller olika former av kristendom, samt hatbrott mot personer som uppfattas som avvikande inom den egna traditionen: de kan t.ex. uppfattas som allt för liberala eller allt för konservativa. Här återfinns även kopplingar till internationella konflikter och internationella grupper som definieras som terroristorganisationer. BRÅ skriver:

> Bland dessa anmälningar finns fall där den utsatta angett att gärningspersonen uttryckt sympatier med grupper såsom IS/ISIS eller Al-Qaida. Då informationen i anmälningarna är begränsad, går det inte att tyda om gärningspersonen verkligen tillhör IS/ISIS eller Al-Qaida, eller om personen snarare använde dessa namn för att inge fruktan och på så sätt förstärka den utsattas upplevelse av hotet. Dessa anmälningar kan röra allt från skadegörelse/klotter på allmän plats där gärningspersonen genom hot förespråkar underkastelse till islam, till hot eller ofredande mot religiösa minoriteter eller grupper som, efter att ha tvingats lämna sina hemländer på grund av sin tro, blir fortsatt utsatta efter att de bosatt sig i Sverige (Hatbrott 2016, s. 101).

För 2016 omfattade kategorin *andra antireligiösa hatbrott* 257 anmälningar och detta är, som vi såg i Figur 1 ovan, 19 procent färre anmälningar än för 2015. Även i denna kategori är de flesta anmälningarna kopplade till olaga hot/ofredande (62 procent), men hela 21 procent knyts till våldsbrott. Detta är en högre andel våldsbrott än andra kategorier i BRÅ:s statistik för 2016. De vanligaste brottsplatserna är asylboenden (16 procent), internet (13 procent) eller i anslutning till den anmälarens bostad (13 procent). I 34 procent av anmälningar var gärningspersonen känd till namn eller utseende, men det förekommer även att förövaren är släkt med offret (10 procent) (Hatbrott 2016, s. 100). I jämförelse med övriga hatbrottsmotiv, skriver BRÅ, är andelen släktingar som gärningspersoner ovanligt hög för *andra antireligiösa hatbrott*, 10 procent jämfört med 0–6 procent för övriga motiv (Hatbrott 2016, s. 105).

Figur 3: Andel anmälningar med identifierade andra antireligiösa motiv efter gärningspersonens relation till den utsatta, år 2016

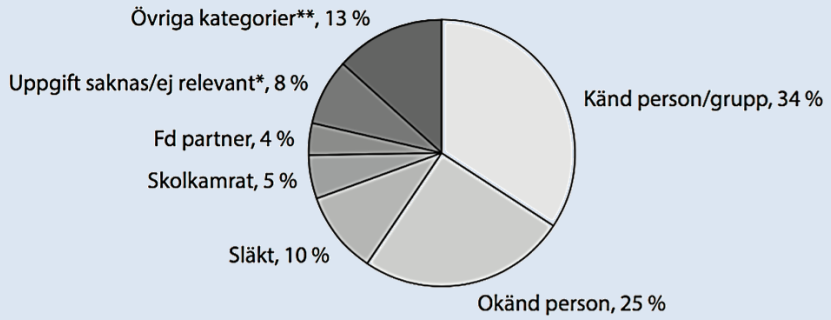

* Sammanslagen kategori.
** Övriga kategorier består av gift/partner/sambo, vänner/bekanta, kollega, granne, serviceperson och kund/klient.

Källa: Hatbrott 2016, s. 105.

Allt sedan *andra antireligiösa hatbrott* blev en egen kategori har andelen brott knutna till asylboenden varit högre än för *andra antireligiösa hatbrott*. Det pekar på att brotten på olika sätt ofta relaterar till migrationsfrågor, och att gärningspersoner kan finnas bland migranter inne på asylboenden, liksom bland personer utanför som utför aktioner mot asylboenden (se till exempel rapporten *Religiöst motiverad förföljelse mot kristna flyktingar i Sverige*; Färnbo & Quensel 2015 samt Lööw, Gardell & Dahlberg-Grundberg 2017). Kunskapen om konflikter som finns mellan olika individer och grupper på asylboenden är dock begränsad och få personer som har angripit asylboenden har blivit lagförda och fällda – vilket begränsar vår kunskap om bakomliggande motiv.

2.3 Mediala beskrivningar

Utöver ovan nämnda rapporter har det också rapporterats vid ett flertal tillfällen om hur troende människor i Sverige har utsatts för olika former av hat och hot mellan åren 2015 och 2017. Då det är mycket svårt att göra en systematisk sammanställning kommer vi endast att göra några nedslag i mediala rapporteringar som framför allt rör konflikter mellan och inom olika grupper. Intressant i sammanhanget är den reportageserie från svenska flyktingförläggningar som sänder i Sveriges Radios magasin *Människor och tro* mellan 2015–2016. Där rapporterades om olika former av inom- och mellanreligiösa konflikter, och inte minst rapporterades om personer som berättade att de ansatts av personer som ville att en deras specifika tolkning av islam skulle råda på asylboendena och att de hotats på grund av att de ansågs praktisera sin religion fel, att de lämnat islam eller för att de tillhörde någon av Mellanösterns religiösa minoriteter (se exempelvis *Människor och tro*, 2016).

Det finns också exempel på hur personer som har lämnat sina hemländer och som nu lever i Sverige fortfarande påverkas av sina ursprungsländers politik. Ett flertal länder som Turkiet, Eritrea, Iran, Kina och Ryssland har direkt eller indirekt utövat påtryckningar mot personer i Sverige (se till exempel Säkerhetspolisen 2017, s. 25). Detta har bland annat drabbat anhängare av den så kallade *Gülenrörelsen* som har pekats ut som anti-turkiska av turkiska myndigheter som har försökt att kartlägga dessa i Sverige (Axelsson & Shexo 2016). Dessa konflikter har även religiösa dimensioner då de innehåller motsättningar mellan muslimer trogna den sittande presidenten Erdogan och det turkiska ministeriet för religiösa frågor, *Diyanet,* och muslimer som är anhängare till predikanten Fetullah Gülen (f. 1941), som tidigare var allierad med president Erdogan men sedan några år är terroriststämplad i Turkiet (se t.ex. Orrenius 2017). År 2012 utsattes även en regimkritisk uzbekisk imam i Strömsund för ett brutalt mordförsök av en torped med kopplingar till Uzbekistan (Johansson & Stenquist 2015) och vid ett flertal tillfällen har spänningarna och konflikter i Eritrea spillt över till Sverige där medlemmar i olika kristna församlingar varit i konflikt med varandra (Bering 2016). Huruvida dessa konflikter och incidenter har med frågor som rör religion eller politik att göra kan ofta vara svårt att urskilja, men lika väl upplever de drabbade dessa händelser som obehagliga och i flera fall tycks dessa påverkansförsök ha kopplingar till brottsliga handlingar.

Även shia-muslimska församlingar har drabbats av våld som kan knytas till konflikterna i Syrien och Irak (Eriksson 2017). På ett liknande sätt har judar och judiska församlingar drabbats av våld och hot som kan knytas till spänningar och konflikter i Mellanöstern, inte minst konflikterna mellan Israel och Palestina. Den 9 december 2017 utsattes till exempel den stora synagogan i Göteborg för ett brandattentat (Kjellberg & Bratt Lejring 2017) och i samband med demonstrationer i bland annat Malmö skanderades antisemitiska uttalanden (Monikander 2017). Flera moskéer och andra

gudstjänstlokaler har utsatts för vandalism och olika former av attentat under de senaste åren (se till exempel *Säkerhet och krisberedskap*, 2014). Även flyktingboenden och hem för asylsökanden har utsatts för attentat (Färnbo & Quensel 2015) och personer som har valt att konvertera från islam till kristendom har, bland annat i flyktingförläggningar och asylboenden, utsatts för hot och påtryckningar i Sverige (se till exempel Björk 2014).

Trots att denna typ av händelser oftast uppmärksammas av media är det generellt sett svårt att få en samlad bild av hur vanligt förekommande hot och konflikter är i Sverige när det gäller religion och trossamfund. Det är också svårt att få fram en tydlig bild huruvida och till vilken grad dessa och liknande händelser kan knytas till konflikter mellan olika trossamfund eller om det finns andra förklaringar som till exempel rasism och eller annan form av diskriminering. Utöver dessa brister saknas även fördjupade studier över en längre tidsperiod (så kallade longitudinella studier) som kan användas för att klargöra hur dessa former av hatbrott förändras beroende av tid och plats, samt hur och huruvida dessa kan sammankopplas med händelser utanför Sverige.

3 Trossamfundens perspektiv

För att insamla uppgifter om hur några representanter för trossamfund upplever situationen för sina medlemmar organiserades hörandesessioner med representanter från olika trossamfund under tre dagar våren 2017. Då vi var intresserade av spänningar inom olika grupper och konflikter deltog representanter för ett antal olika trossamfund i våra samtal. Men för att skapa en förutsättning för att diskutera svåra frågor deltog dessa inte vid samma tillfälle. Detta innebär att kristna och muslimska grupperingar var representerade vid fler än en hörandesession, medan övriga trossamfund endast deltog vid ett tillfälle. En grupp intervjuades via mejl. De som bjöds in var representanter för olika judiska, muslimska, ortodoxa och orientaliska kristna trossamfund, olika buddhistiska och hinduiska, olika mandeiska, yezidiska och alevitiska föreningar från olika håll i landet. Mötena organiserades av *Myndigheten för stöd till trossamfund* (SST). Syftet med hörandesessionerna var att samla exempel på hur religiösa minoriteter i Sverige kan uppleva sin utsatthet för *andra antireligiösa hatbrott* och ur dessa exempel föra några övergripande diskussioner. På mötena deltog endast ett mindre antal religiösa funktionärer (antalet deltagare varierade mellan en till fem personer) och det var trossamfunden själva som bestämde vilka samt hur många som skulle delta och generellt var dessa personer med bra nationell överblick. Vi har inte redovisat exakt vilka föreningar som var närvarande eller namnen på individerna som deltog i hörandesessionerna då vissa uppgifter kan vara känsliga. Varje session varade i cirka en och en halv timme och inledes med att deltagarna fick en kort presentation av rapporten och om sitt deltagande. De som deltog i sessionerna gav sitt samtycke att ingå i rapporten. Samtalen sammanställdes efter sessionerna, men föreliggande rapport bygger på

minnesanteckningar och inte på fullständiga transkriptioner eller inspelningar och skall därför betraktas som ett arbetsmaterial.

Syftet med denna rapport är principiellt och tentativt. Det är inte vår avsikt att diskutera de enskilda gruppernas specifika problem eller upplevelser, och det är heller inte vår avsikt att ge en representativ bild av situationen för dessa grupper. Snarare eftersträvar vi att ge en översiktlig bild av hur deltagarna såg på ett antal teman som handlar om trygghet, säkerhet och hot. Åsikterna som framfördes skall inte automatiskt ses som representativa för hur medlemmar i en specifik grupp upplever sin situation. Denna rapport bör därför ses som en pilotstudie vilken kan presentera viss ny kunskap om så kallade *andra antireligiösa hatbrott*, och förhoppningsvis peka på viktiga områden där fördjupade studier och vidare insatser behövs. Diskussionerna under hörandesessionerna var relativt fria men utgångspunkten för samtalen var centrerade kring följande teman:

- Hur upplever ni er situation, trygghetsmässigt, i Sverige?
- Om ni upplever att det finns negativa attityder eller hot riktade mot er, varifrån kommer de huvudsakligen?
- Upplever ni att ni möter negativa attityder från andra som tillhör samma religiösa tradition som ni själva?
- Hur är förtroendet för svenska staten/polisen etc.?
- Vad kan bli bättre/vad kan göras?
- Hur upplever ni att kunskapsnivån ser ut bland lärare, poliser, etc.?

Resultaten från samtalen har vi valt att organisera under fem övergripande teman. Endast undantagsvis har vi återgivit direkta citat och redovisningen skall först och främst ses som en sammanställning. För att få en djupare bild kring dessa frågor behövs en mer omfattande studie som inkluderar intervjuer, deltagande observationer och en systematisk analys av bland annat polisrapporter.

3.1 Tema A: Globala konflikter med lokala konsekvenser

Att konflikter som krigen i Syrien och Irak har påverkat Sverige är tydligt. Dels i den mån att många flytt till Sverige från dessa krigshärdar, vilket i sin tur inneburit att flera religiösa minoriteter etablerat sig i Sverige och bidragit till ett mer mångreligiöst samhälle (Larsson, Sorgenfrei & Stockman 2017). Det innebär samtidigt att motsättningar mellan olika grupper med rötter i Mellanöstern kan manifesteras även i Sverige. Att konflikterna får inverkan även i Sverige blir tydligt genom det faktum att svenska medborgare engagerat sig i dessa konflikter och i några fall rest till dessa länder för att ansluta sig på någon sida av pågående krig (se till exempel Gustafsson & Ranstorp 2017; Rostami et. al. 2018), och dels genom att rädslan för att dessa ska ta sig uttryck i Sverige – exempelvis

genom terrordåd eller att man blir identifierad med en viss religion eller grupp och drabbas därför – är stor bland många svenskar (SOM 2017; SOM 2018).

Oron över att dessa konflikter ska ta sig uttryck i Sverige är inte omotiverad. Spänningar mellan olika grupper med intressen i Palestinakonflikten eller mellan sunnitiska och shiitiska grupperingar i Syrien och Irak är närvarande även i Sverige. Detta är fallet även vad gäller motsättningar mellan exempelvis muslimska grupperingar och andra religiösa minoriteter som kurdiska yezidier och kristna från Mellanöstern, men i vilken omfattning dessa spänningar och konflikter också har spridit sig till Sverige är oklart och på denna punkt behövs mer forskning. Tidigare studier (Främlingsfientliga 2014; Larsson & Thurfjell 2013; Sorgenfrei 2016 samt Larsson, Sorgenfrei & Stockman 2017) har visat att sådana motsättningar finns, men vi saknar kunskap om omfattningen. Vi har relativt många studier som på ett eller annat sätt fokuserar motsättningar mellan olika muslimska grupper, men det saknas i hög grad studier som fokuserar exempelvis kristna, buddhistiska eller andra religiösa gruppers interna konflikter i Sverige.

Medan ovan nämnda studier visade på vissa motsättningar mellan olika sunnimuslimska, shiitiska och sufimuslimska grupper, nämnde representanter för shiaislam och sufiislam i de hörandesessioner som ligger till grund för denna rapport att få konflikter är framträdande. Att dessa frågor kan ha minskat i betydelse under det senaste ett och ett halvt till två åren kan förmodligen knytas till den senaste tidens utveckling i Syrien och Irak där grupper som *Islamiska staten* har förlorat inflytande, vilket i sin tur medfört ett avtagande flöde av såväl nyhetsrapportering eller propagandamaterial vilket kan trigga igång konflikter. Det faktum att många svenska medborgare som har anslutit sig till konflikterna har börjat att återvända till Sverige nämns inte heller i samtalen.

I relation till resandeproblematiken kan det också vara viktigt att inte endast fokusera de som har åkt för att ansluta sig till *Islamiska staten* och liknande grupperingar, utan att även rikta ett större intresse på personer som rest från Sverige för att ansluta sig till parter som strider *mot* sådana terrororganisationer som exempelvis olika kurdiska milisgrupper. Vilka som har återvänt från dessa konflikter och vilka känslor, upplevelser och erfarenheter de bär med sig kan också få stor påverkan på det svenska samhället och trots detta saknas kunskap om denna kategori av *foreign fighters* (för information om de som har anslutit sig till IS och liknande rörelser se Gustafsson & Ranstorp 2017; Rostami et. al. 2018).

Det är också tydligt att individer som drabbats av *Islamiska staten, al-Qaida, Boko Haram* eller andra terrorgrupper, kan bära med sig en *generell* aversion mot islam och muslimer. Huruvida och i vilken omfattning så är fallet är inte fastställt, men det finns anledning att ta detta potentiella problem på allvar och se över och förhindra att äldre oförrätter lever vidare och förs över till nya generationer i Sverige. Exempelvis uttrycker yezidiska och mandeiska representanter att de upplever en oro för att göra sin religiösa

identitet känd i det svenska samhället, något som även gällde för vissa kristna med bakgrund i Mellanöstern och Afrika. Att få en fråga om vilken religion eller etnisk gruppering man tillhör kan därför kännas olustigt och väcka starka känslor hos personer som har varit utsatta för förföljelser i sina respektive hemländer. Även om situationen är säker i Sverige, kan vissa känna en oro för släktingar och vänner som är kvar i de forna hemländerna. Samtidigt betonar deltagare från dessa grupper att de känner sig säkra och att situationen i Sverige inte går att jämföra med den de flytt ifrån.

I de hörandesessioner som ligger till grund för detta arbete har minoritetsgrupper med rötter i Turkiet, eller med historiska kopplingar till osmanska riket lyft fram hur såväl samtida som historiska motsättningar skapar oro även i Sverige idag. Dock kan man rapportera om få faktiska händelser med kopplingar till dessa motsättningar. Anti-muslimska uppfattningar av detta slag har i flera fall alltså en längre historia och sträcker sig förbi de senaste årens krig och konflikter, tillbaka till exempelvis massakrer på bland annat armenier i samband med det osmanska imperiets upplösning, eller pogromer mot yezidier vilka sträcker sig hundratals år tillbaka i tiden. Dessa konflikter blir också närvarande genom uttalanden från Turkiets president (Zuiderveld, 2018) eller genom att talespersoner för den turkiska ultranationalistiska rörelsen *Grå vargarna* skanderar ”död åt de armeniska hundarna” på Sergels torg (Se till exempel Pehrson 2016).

Representanter för religiösa minoriteter med rötter i Mellanöstern kan också uttrycka oro för att det ökade antalet individer med muslimsk bakgrund skall leda till en förändring av det svenska samhället som kommer att påverka andra invandrade minoritetsgrupper på ett negativt sätt. Detta samtidigt som frågan om exempelvis antikristna eller andra antireligiösa attityder inte tycks vara ett prioriterat område i dagens Sverige enligt vissa deltagare. Den oro grupperna uttrycker bör dock tas på allvar, både för att dessa grupper kan vara utsatta i Sverige men också för att för att sådana trauman kan överföras på kommande generationer och bidra till framtida konflikter. Representanter för de muslimska grupperna ger uttryck för att dessa konflikter har haft en tydligt negativ inverkan för muslimer i Sverige. Vissa menar även att dessa konflikter och de anti-muslimska stämningar de bidrar till används av vissa andra grupper för att få fördelar och sympatier i Sverige. Dessa är problemkomplex är ytterst viktiga att inhämta mer kunskap om för att finna arbetsmetoder som inte riskerar att ytterligare öka befintliga spänningar eller stigmatisera redan utsatta grupper i samhället.

För svenska judar får Israel-Palestinakonflikten betydelse oavsett vilken förbindelse eller attityd individen har till staten Israel, eller om man har några släktband dit. Här kan påpekas att även konflikten mellan Israel och Palestina ofta får direkt återverkning i Sverige. Eventuell brottslighet mot judar och judiska institutioner med religiös kodning klassas dock som antisemitiska hatbrott varför de faller utanför denna rapport. Detta är spänningar att vara medveten om och försöka lösa.

Under hörandesessionerna framkom också exempel på att sunni-shia-relationer i Sverige, på organisatorisk nivå, är goda. Idag har varken sunnitiska eller shiitiska ledare några problem med att ingå i *Islamiska samarbetsrådet* (ISR) som fungerar som de muslimska gruppernas samtalspartner med SST. Att besöka varandras moskéer är inte heller ovanligt enligt deltagarna i samtalen, vilket de menar att det var för några decennier sedan då dessa samarbetsformer uppstod. I samband med attentat mot till exempel moskéer uttrycks solidaritet mellan muslimska organisationer oavsett inriktning menar deltagarna. Kring denna punkt tycks det finnas solidaritet och en känsla av att förövare inte gör någon skillnad på om moskén är sunnitisk eller shiitisk. Såväl verksamheten inom ISR, som faktiska eller misstänkta mellanmuslimska konflikter kan alltså ha fungerat som en faktor som har drivit på inom-islamisk dialog på organisatorisk nivå.

Samtidigt har det också förekommit att enskilda muslimer – så som till exempel dådet i Malmö under hösten 2016 (Eriksson 2017) – har attackerat moskéer som tillhör shiitiska församlingar. I dessa fall tycks de muslimska deltagarna anse att detta dåd endast skall ses som uttryck för en enskild individ och inte för en åsikt som återfinns bland många muslimer.

Representanter för andra minoritetsgrupper, till exempel buddhistiska och hinduiska, menar å sin sida att majoritetssamhället tycks ha en tendens att glömma bort att det också finns offer från andra traditioner än de abrahamitiska i dagens konflikter. Buddhister och hinduer som flyr för sina liv glöms bort i dessa processer enligt dessa röster. Buddhistiska representanter som engagerat sig i religionsdialog i Sverige ger också uttryck för uppfattningen att deras frågor och situationer inte får samma prioritet som de abrahamitiska religionernas i sådana dialogmöten.

Men sådan reell eller upplevd diskriminering kan inte klassas som hatbrottslighet. I den mån representanter från buddhistiska och hinduiska grupper i Sverige säger sig uppleva hotfulla situationer som skulle kunna klassas som antireligiösa hatbrott, rör det sig huvudsakligen om skadegörelse mot deras samlingslokaler eller konfrontationer med enskilda individer. Några nämner exempelvis hur personer som de uppfattar som att de har rötter i Mellanöstern slagit sönder gudastatyetter eller andra artefakter i anslutning till tempel eller församlingslokaler. Om denna skadegörelse är religiöst motiverad går inte att uttala sig om, då inga gärningspersoner gripits. Då dessa grupper och deras situation är generellt understuderade i Sverige finns här ett behov av studier, liksom av kunskapsfrämjande åtgärder exempelvis inom polisen och ett mer omfattande polisiärt arbete som kan öka religiösa gruppers trygghet i samhället.

Andra grupper, som till exempel aleviter med rötter främst i Turkiet eller vissa inriktningar av den eritreanska kyrkan, anser att ett överhängande hot som påverkar dem i Sverige är aktörer som verkar på uppdrag av deras forna hemländer. De uttrycker att de känner oro för kontroll och åtgärder mot släktingar som finns kvar i hemlandet. I vissa fall kan även aktörer som bor i Sverige, men som tillhör en annan religion eller som har

en annan politisk uppfattning också utgöra ett problem. Åsiktsregistrering, kontroll men även hot och påverkan uppges här som problem. Representanter för öppet regimkritiska eritreaner berättar om olika former av hot, även dödshot riktade mot församlingsmedlemmars barn, vilka de menar är uttalade av regimvänliga eritreanska kristna (se till exempel Sjövall 2017 samt Pohjanen; Sjövall & Alfredsson 2017). Representanter för de eritreanska kyrkor som utpekas som regimvänliga ger dock uttryck för en annan uppfattning av situationen och tonar ner konflikten. De tillstår att den finns, men inte för att den tar sig hotfulla eller våldsamma former.

I all sin komplexitet indikerar detta att banden till ursprungsländer kan finnas kvar även efter att man har lämnat och rotat sig i ett nytt land. Den politiska utvecklingen i länder som Turkiet, Iran och Eritrea tycks kunna få betydelse även för personer som har lämnat dessa länder. I flera fall anger representanter för en regimkritisk gruppering av den eritreanska kyrkan i Sverige att de har tagit emot oönskade telefonsamtal eller påhälsningar från personer som är trogna regimen i Eritrea. De som har lämnat landet tycks ofta uppfattas som ett potentiellt hot mot regimen i Eritrea, speciellt om de stödjer yttrandefrihet och organiserar sig i ett nytt land. I vissa fall kan även denna konflikt kläs i teologiskt språkbruk och en deltagare menar att vissa anser att de som är emot regimen också är motståndare till gud. Denna konflikt kan förmodligen också kopplas till det faktum att den eritreanska-ortodoxa kyrkan i Sverige har delats upp i två grenar (se till exempel Arentzen 2016, ss. 106–107). Lojalitet till regimen återfinns även i Sverige och det blir därför känsligt vem som hälsar eller umgås med vem eller vad man har för efternamn. För de eritreaner som deltog i våra samtal tycks inte religionstillhörighet utgöra någon konfliktlinje – det är alltså inga teologiska motsättningar som ligger till grund för konflikter, utan politiska (i vid mening). Som vi sett ovan ger representanter för olika grupperingar olika lägesbeskrivningar. Även detta är en konflikt och en situation där mer initierad forskning behövs.

Deltagare från de grupper som uppger att de själva (eller deras släktingar som bor kvar) får uppleva hot från det tidigare hemlandets regim, menar att svenska staten ofta är naiv och tafatt inför problem med påverkan från andra länder och detta innebär att Sverige riskerar att bli ”diktaturens bästa vän”. Istället för att ta tag i dessa faktorer lämnas politiken öppen för populistiska och ibland främlingsfientliga åsikter, något som vissa deltagare känner oro inför. Detta är några exempel på hur globala faktorer kan få en lokal påverkan. Problem med till exempel tolkar som lämnar ut känsliga uppgifter till tredje part och försök att ta över kontrollen över lokala församlingar har också rapporterats i media när det gäller både muslimska och kristna församlingar (Bering 2016; Orrenius 2017). Även politiska kampanjer från turkiska regeringspartiet AKP i Sverige har uppfattats som problematiska och obehagliga för vissa svenskturkar (se till exempel Orrenius 2017).

3.2 Tema B: Offer som förövare

Det är lätt att tänka på religiösa minoriteter huvudsakligen som offer för diskriminering och hatbrott, men materialet från samtalen visar att representanter för minoriteter, även utsatta minoriteter, också kan vara förövare. Flera av deltagarna i samtalen indikerar att frågan om hur man ser på de andra (det vill säga de som inte tillhör samma religion) ofta är en känslig fråga.

Som vi sett kan exempelvis individer som tillhör muslimska minoriteter vara förövare såväl i mellanmuslimska hatbrott, som – vad det tycks – i diskriminerande eller brottsliga handlingar riktade mot andra minoriteter. Representanter för andra minoritetsgrupper kan också bära på starkt negativa attityder gentemot såväl närliggande samfund som mot andra religioner. I samtalen spårar vi en tendens till att man ger den egna gruppen större spelrum för variation och nyans, medan andra grupper framställs mer stereotypt. I samtalen har vissa av deltagarna talat i bestämd form om ”svenskar”, ”HBTQ-folket”, ”araber”, ”afrikaner” och ”muslimer” på ett stereotypifierande sätt. På samma sätt har vissa deltagare en tendens att framställa dem som tillhör den egna gruppen som välutbildade och hårt arbetande medan de som tillhör andra grupper ses som lågutbildade och bidragsberoende. Sådana tendenser – att tillskriva andra grupper stereotypt negativa egenskaper – är att ta på allvar, då kan upplevas som legitimerande för det fåtal som begår vad som kan klassas som *andra antireligiösa hatbrott*.

Flera av de grupper som finns representerade i rapporten har vuxit i Sverige på grund av förföljelse i muslimska majoritetsländer och det finns som vi sett ovan ofta en oro och rädsla för att de ska drabbas av aggression från muslimer – även i Sverige. Minoritetsgrupper som exempelvis aleviter, yezidier eller armeniska kristna har en lång historia av förtryck och massakrer begångna av representanter för majoritetsbefolkningen i deras hemländer och flera uttrycker misstänksamhet gentemot islam och muslimer. Samtidigt som oron kan vara stor bland representanter för dessa grupper för att utsättas för hot, hat och diskriminering av muslimer även i Sverige, har få rapporterat konkreta exempel på sådana situationer (undantag finns exempelvis i rapporten *Religiöst motiverad* 2017). Här torde det vara viktigt att också hitta former för att bearbeta dessa trauman och stereotypt negativa föreställningar så att dessa inte potentiellt bidrar till framtida konflikter där offer och förövare kan finnas på båda sidor.

Även om olika trossamfund möts när myndigheter önskar samarbete och mötespunkter, ger flera deltagare i samtalen uttryck för att det är relativt ovanligt att mötas över religionsgränserna. I vissa fall kan icke-muslimska minoriteter från Mellanöstern hitta beröringspunkter genom att de har delat en utsatt situation i länder som Syrien och Irak, men sammantaget uttrycker flera i hörandesessionerna att det finns för få forum som samlar till exempel muslimer, kristna, judar, mandéer, yezidier eller aleviter med syftet att skapa nya kontakter och arenor för att förebygga motsättningar och

misstänksamhet. På ett liknande sätt efterlyses organiserade mötespunkter mellan olika etniska och religiösa grupper från forna Jugoslavien eller Eritrea. Här bör man lyfta fram att det idag redan finns några sådana mötesplatser, som exempelvis Fryshusets dialoginitiativ *Tillsammans för Sverige, Sveriges interreligiösa råd* som samlar representanter från ett stort antal religiösa traditioner i Sverige samt det judiska och muslimska dialogprojektet *Amanah* som leds av imamen Salahuddin Barakat och rabbinen Moshe David HaCohen i Malmö.[2] Värt att nämna i detta sammanhang är också det judisk-muslimska partnerskap som ingicks under våren 2018 mellan *Judiska centralrådet, Islamiska shiasamfundet* och *Bosniakiska islamiska samfundet.*[3]

Det är dock viktigt att understryka att samtidigt som flera av deltagarna i samtalen lyfter fram problem och utsatthet – vilket vi ju också efterfrågat – är de flesta överlag positiva och menar att deras situation i Sverige är relativt bra och flera anser att de är väl integrerade i samhället. Flera uttrycker också en tacksamhet gentemot Sverige som har tagit emot dem. Flera uttrycker att de finner det svårt att tala om utsatthet och hot eftersom de inte vill bli sedda som ett problem i samhället. Det är viktigt att inte blåsa upp saker då rapporter om problem, som denna, kan skapa oro och nya problem enligt en av deltagarna.

3.3 Tema C: Misstänkliggörande, tillit och den sekulära normen

Oberoende av religionstillhörighet uttrycker majoriteten av deltagarna i hörandesessionerna att de som har en tro i Sverige blir betraktade som avvikande och konstiga. Speciellt de som visar sin tro eller tillhörighet genom att bära synliga symboler som kippa, huvudduk, kors eller andra synliga attribut (vissa kläder eller skägg) upplever en stor utsatthet. Den sekulära norm som kan sägas råda i samhället kan ha bidragit till att religion och trosuppfattningar blir misstänkliggjorda på ett sätt som har negativ påverkan på deltagarna i våra samtal (jfr. Thurfjell 2016). Deltagare i hörandesessionerna berättar om ”mikroaggresioner” i form av knuffar, puttar eller otrevliga och nedsättande verbala påhopp. Många trossamfund vittnar också om att deras lokaler utsätts för klotter och skadegörelse (som till exempel att fönster krossas eller brandattacker). Flera fall har också uppmärksammats av media och i andra typer av rapporter (se till exempel *Främlingsfientliga handlingar* 2014; *Säkerhet och krisberedskap i Sveriges moskéer* 2014). I vissa fall kan situationen för en och samma grupp se mycket olika ut i olika städer. Svenska judar rapporterar exempelvis att de känner sig mer utsatta i Malmö än i Stockholm medan yezidier i Skåne nämner färre problem än yezidier i Stockholmstrakten

[2] För mer information se http://www.jfm.se/amanah-unikt-judisk-muslimskt-dialogprojekt/ (besökt 2018-05-08).
[3] För mer information se http://www.openskane.se/deklaration-for-ett-sverige-fritt-fran-antisemitism-och-islamofobi/ (besökt 2018-06-26)

(vilket framkom i sammanställningen av Larsson, Sorgenfrei & Stockman 2017). Det kan även gälla interna konflikter, som exempelvis mellan olika familjer eller klaner som hör till samma religiösa tradition. Sådana regionala skillnader pekar på att de som arbetar med dessa frågor behöver sätta sig in i den specifika kontext och plats där de är verksamma, och medvetandegöra sig om att situationen regionalt i Sverige har kopplingar till konflikter i andra delar av världen.

Att olika former av skadegörelse av församlingslokaler förekommer över hela landet är tydligt, men vad som motiverar och driver på förövare att utföra denna typ av attacker är relativt outforskat och i merparten av fallen lyckas polisen inte att gripa någon förövare. Även representanter för eritreanska församlingar där man kan misstänka att gärningspersoners motiv kan knytas till den politiska situationen i det forna hemlandet uppger att de inte upplever att polis och säkerhetspolis tar deras situation på allvar, att det saknas kunskap eller att de till och med misstänkliggörs om de anmäler incidenter. Här är fler och fördjupade studier av vikt för att generera kunskap vilken kan användas både preventivt och i utredningsarbete efter det att sådana brott begåtts.

För att skydda sig har vissa församlingar ansökt om kameraövervakning och i andra fall har föreningar bytt namn eller tagit ner symboler som visar på deras religionstillhörighet för att göra sig mindre synliga och därmed mindre utsatta för hot och hat. Istället för att använda beteckningar som signalerar att det rör sig som om religiös verksamhet kan en organisation exempelvis välja att kalla sig för kulturförening. Att få tillstånd att sätta upp kameror för övervakning upplevs generellt som svårt och flera av deltagarna ser detta som ett problem.

De muslimska deltagarna anser generellt att media bidrar till konflikter och minskad tillit genom att ge en i huvudsak negativ bild av islam och muslimer (se till exempel Axner 2015). I vissa fall har även politikers uttalanden och myndigheters ageranden setts som negativa och stereotypa. En av de muslimska deltagarna menar till och med att det har blivit svårare för föreningar att ha kontakt med svenska banker, försäkringsbolag och med vissa myndigheter. Skärpt kontroll kan vara en orsak, men vissa upplever också att anti-muslimska och rasistiska åsikter har blivit mer accepterade i samhället, något som även har påverkat myndigheter. Samtidigt kan uttalanden från politiker ses och tolkas på olika sätt beroende av vem som tillfrågas. Detta kan till exempel illustreras av det uttalande som Morgan Johansson gjorde den 18 december 2017, efter en brandattack mot synagogan i Göteborg.

> Vi ska reagera starkt när [antisemitism] kommer från höger, från nazistiska kretsar på gatorna eller från de högerextrema trollen på nätet. Vi ska reagera lika starkt när det kommer från muslimskt håll.
>
> Min [Morgan Johanssons] uppfattning är den att har man fått en fristad i Sverige är det också våra regler som gäller, då kräver jag att man bidrar till avspänning och konfliktlösning och inte till

> ökade spänningar mellan olika grupper. Den konfliktnivån som finns i Mellanöstern kan man inte ta hit, man måste bidra till avspänning.

Medan detta uttalande uppfattades som stereotypt och kränkande av vissa muslimska deltagare, som pekade på hur muslimska organisationer gått ut och fördömt attacken mot synagogan i Göteborg den 9 december 2017 och på olika sätt solidariserat sig med den judiska gruppen i Sverige (Zillén 2017), tycks exempelvis representanter för hinduiska och buddhistiska grupper uppfatta samma uttalande som klargörande.

Vissa betonar att det är viktigt att göra en bodelning mellan religion i den privata och offentliga sfären, medan religion skall få ta plats i individers privata liv skall religion inte få inverka eller ta plats i det offentliga menar till exempel yezidier som vi har samtalat med. Samtidigt tycks det också finns en känsla av att olika religiösa grupper behandlas på olika sätt – till exempel uppfattar vissa att det har blivit lättare för judiska församlingar att få tillåtelse att sätta upp kameror än för muslimska grupper enligt deltagarna. På ett generellt plan upplever deltagarna i samtalen att samhällets och myndigheternas kunskap om religion och specifika religiösa traditioner är låg. Inte minst är det viktigt för rättsvårdande och förebyggande instanser och aktörer att sätta sig in i konflikter utanför Sveriges gränser och hur dessa kan få direkt återverkan inom landets gränser eller i lokalsamhället. En dialogpolis vi haft diskussioner med under arbetet med föreliggande rapport berättade hur de i (polis)gruppen bland annat försökt lära sig vilka olika etniska och religiösa grupper de främst har att arbeta med, och sedan orientera sig kring vilka nyhetsflöden personer inom dessa grupper följer. När det rapporterades på kurdisk TV om attacker i Diyarbakir, vet de att det kan finnas anledning att bege sig till vissa områden där det finns risk att konflikter blossar upp i anslutning till vad som just skett i östra Turkiet. På ett liknande sätt kan det vara viktigt att orientera sig kring konflikter i Palestina, östra Kina, Indien, på Balkan eller i Etiopien, för att bara nämna några exempel.

3.4 Tema D: Rasism och hatbrott

Samtidigt som majoriteten av deltagare uttrycker att de har en bra kontakt med polisen är det tydligt att många anser att det inte är någon idé att anmäla fall av diskriminering, hot, eller hatbrott. Exempelvis menar representanter för den buddhistiska gruppen att det inte är lönt att anmäla incidenter till polisen. En representant berättar hur de vid upprepade tillfällen ringt polisen under pågående brott, men att polisen svarat att de inte har resurser nog att sända en patrull, men att de vid ett tillfälle ringde då det pågick ett villainbrott i närheten och att polisen då kom efter 5–10 minuter. Huruvida polisen bekräftar eller dementerar denna beskrivning har inte varit möjligt att undersöka.

Det kan också vara svårt att peka på vad som skiljer ett rasistiskt brott från ett antireligiöst hatbrott. Motiv kan både innehålla rasistiska komponenter som baseras på uppfattningar om hudfärg och religion och en grupp som yezidier kan till exempel

uppleva en dubbel utsatthet i och med att de både är mörkhyade och yezidier – även om det nog är mer troligt att de blir misstagna för att vara muslimer och alltså kan utsättas för islamofobi. Vad som triggar en incident kan därför ofta vara svår att isolera vilket påverkar statistiken och hur olika former av brott rapporteras. Mörkertalen är därför stora och vår kunskap om dessa brottskategorier försämras ytterligare av det faktum att få förövare ställs inför rätta.

Som vi såg inledningsvis är uppklarandegraden låg samtidigt som brotten tycks ha en stor påverkan på offren och de utsatta grupperna. Av dessa skäl är det av stor vikt att polisen och andra myndigheter prioriterar dessa brottskategorier och ökar antalet fall som uppklaras, annars är risken stor att trovärdigheten för systemet försvagas. Samtidigt som det kan vara svårt att dra en tydlig gräns mellan anti-religiösa och andra grunder för diskriminering (hudfärg, sexuell läggning, etcetera) är det tydligt att personer som med exempelvis kläder eller religiösa symboler som uttrycker deras religionstillhörighet drabbas i högre grad.

Som redan nämnts ovan förekommer det även att troende kan utsätta representanter för andra religiösa grupper för hat och hot, men att det är svårt att säga något om motivet bakom sådana handlingar då få gärningspersoner lagförs. Deltagare från de buddhistiska och hinduiska grupperna vittnar till exempel om att deras munkar och nunnor har blivit utsatta för hat och hot av andra invandrargrupper från framför allt områden som har en stor andel personer med rötter i Mellanöstern eller Afrika, men vissa pekar mer specifikt ut personer med svenskkristen eller syrisk-ortodox bakgrund som de menar diskriminerar hinduer av teologiska orsaker. Några rapporterar att deras statyer har blivit vandaliserade, men påpekar att det är svårt att veta orsaken till det – om det är ”pojkstreck” eller religiöst motiverade handlingar. De rapporterar också att de mötts av graffiti på sina församlingslokaler som säger ”Gandhis försvinn härifrån” och av ”halshuggningsgester” från förbipasserade. Huruvida förövarna de facto är religiöst praktiserande är oklart och negativa uppfattningar följer nödvändigtvis inte trosgränser.

3.5 Tema E: Ungas utsatthet och utsatthet i skolmiljöer

En majoritet av deltagarna i samtalen pekar ut skolan som ett område för konflikter och motsättningar. Enligt dessa röster är skolan en vanlig plats där troende utsätts för hån och trakasserier. Både skolkamrater och lärare kan vara del av detta problem genom att de antingen ifrågasätter och sprider vad som uppfattas vara felaktiga bilder av religion eller specifika grupper.

Barn med rötter i Mellanöstern som inte deltar i fastan under ramadan löper enligt deltagare från icke-muslimska församlingar en risk för att utsättas för trakasserier från muslimska klasskamrater. Detta problem uppmärksammas av bland annat aleviter som främst har sitt ursprung från Turkiet som domineras av islamiska traditioner. I sådana

situationer är det extra viktigt att såväl lärare som skolledning har kunskap om mångfalden av religiösa minoritetsgrupper med rötter i Mellanöstern, som kan finnas på en skola, och vidare kunskaper om signaletiska olikheter dem emellan. Just sådana signaletiska uttryck – som exempelvis fastan i ramadan eller religiöst kodade kläder – kan ofta trigga en konflikt.

Representanter för de hinduiska föreningarna berättar att deras barn retas i skolan, och att lärarna inte gör något åt det. Denna passivitet tolkar de som resultatet av bristande kunskap. Lärares och skolledares kunskap om den mångfald av religiösa minoriteter som finns i dagens Sverige är överlag låg och det är vanligt att exempelvis alla från Mellanöstern ses som muslimer oavsett deras inställning till religion eller om de tillhör en annan tradition än islam. Detta faktum gäller speciellt för de barn som tillhör någon av de icke-muslimska minoriteterna från Mellanöstern som idag återfinns i det svenska samhället. Hinduer och buddhister vittnar också om att vissa kristna och muslimer kan betrakta deras tro som en form av djävulsdyrkan. Även deltagare från de muslimska grupperna rapporterar att de upplever skolan som en otrygg plats för deras barn, varför vissa av dem hellre väljer muslimska friskolor än kommunala skolor där de menar att barnen inte skyddas från rasistiska eller islamofobiska påhopp (jmf. Berglund & Larsson, 2007; Berglund 2010; Berglund 2015).

Barn och ungas utsatthet på grund av sin etniska eller religiösa bakgrund bör tas på mycket stort allvar och det är viktigast att nu yrkesverksamma och framtida lärare får större kunskaper om de religiösa minoriteter som finns i Sverige idag, om deras religionshistoria men också om deras roll i samtida konflikter. Om inte lärare kan, vågar eller vill ta i dessa frågor i klassrummet och lösa upp konflikter och spänningar där, är risken överhängande att konflikterna flyttar ut på skolgården, bakgatorna eller in på nätet. Därigenom ökar risken för hot, hat och diskriminering.

4 Avslutning

Då vi ställt frågor specifikt om otrygghet och hatbrottslighet är det naturligt att de svar vi fått kretsat kring dessa frågor. Men det är viktigt att understryka att representanter för de olika minoritetsgrupper som kommit till hörandesessionerna generellt uttrycker att deras situation i Sverige är bra. De som uttrycker mest rädsla och oro tycks vara de muslimska grupperna, men då denna form av oro och utsatthet främst faller under kategorin islamofobi har vi endast behandlat denna fråga indirekt eftersom det inte är i fokus för vår rapport. Detta är dock signaler att ta på största allvar.

Vad gäller möten över olika former av religionsgränser antyder de vi talat med att olika former av interreligiösa samarbetsråd tycks ha effekt på lång tid, men att det inte finns tillräckligt med mötesplatser och flera sådana behöver skapas, inte minst i skolan.

Det är också tydligt att motsättningar i Sverige ofta direkt eller indirekt relaterar till konflikter i andra länder än i Sverige (vissa av dessa går också långt tillbaka i tid) – detta ställer stora krav på alla som arbetar med individer och grupper som på något sätt kan känna en relation till dessa konflikter, nämligen polis, utredare, lärare, socialsekreterare et cetera. Att kunna sätta sig in i vilka minoritetsgrupper som finns etablerade i de områden där företrädare för samhällets funktioner arbetar, hur relationen mellan olika minoriteter kan se ut, och även hålla sig uppdaterade om händelser i gruppernas ursprungsområden tycks därför vara viktiga kunskaper som kan vara till stor nytta för skola, polis och socialtjänst. Här finns ett behov av att inkorporera dessa aspekter i befintliga utbildningar för lärare, socialarbetare och poliser, men kunskap kring dessa frågor bör också inkluderas i fortbildningar och befintliga arbetsprocesser.

Samtidigt är det viktigt att vara medveten om att spänningar eller konfliktytor också varierar mellan olika städer i Sverige, liksom mellan olika lokalsamhällen. Vad som gäller i Karlstad gäller inte nödvändigtvis i Kristinehamn, vad som gäller i Biskopsgården gäller inte nödvändigtvis i Angered. För att möta framtida utmaningar behövs det upprättas aktuella omvärldsbeskrivningar som tar höjd för lokala omständigheter. Dessa planer bör också uppdateras och revideras vid behov. Utan en lokal förankring finns en risk att lokalspecifika omständigheter generaliseras och blir till allmängiltiga sanningar, vilket riskerar att vara kontraproduktivt. En utdaterad lägesbild kan i värsta fall antingen leda till att konflikter blir sedda som permanenta problem, att grupper stigmatiseras på sätt som kan trigga snarare än motverka friktioner och konflikter. Men det kan även leda till att en lugn situation ses som ett normalt läge vilket inte nödvändigtvis är fallet.

Då *andra antireligiösa hatbrott* tycks vara en form av samlingskategori för svårutredda brott, ofta med grupper och individer inblandade om vilka det finns begränsad kunskap, inte endast inom rättsvårdande instanser utan bland folk generellt, medför det att utredningsläget blir svårt. Att hatbrott ofta ses som en svårnavigerad terräng riskerar också att leda till att brott får låg prioritet, vilket ytterligare riskerar att leda till låg anmälningsbenägenhet bland utsatta individer och grupper. Samtidigt som polis och andra myndigheter behöver mer kunskap om både internationella konflikter, konfliktlinjer mellan och inom olika grupperingar samt om den aktuella demografiska situationen i Sverige tycks skolan vara i särskilt behov av ett kunskapslyft. Enligt våra informanter är det vanligt att barn utsätts för kränkningar och hot i skolan, ett faktum som sällan tycks uppmärksammas av lärare och skolpersonal enligt de som har ingått i denna studie. Attityder som befästs i hemmet eller bland kompisgäng kommer till uttryck i skolan och för att möta denna typ av utmaningar måste skolans personal skapa utrymme för diskussioner och en ökad kunskap om konflikter. Samtidigt måste skolan kunna adressera ”svåra frågor” som kan skapa intensiva och känsloladdade uttryck. Om så inte sker finns det en stor risk att dessa konflikter istället kommer till uttryck på raster och

efter skoltid. Om så är fallet har skolan förlorat sin möjlighet att skapa mötespunkter och förebygga framtida konflikter.

Samtidigt som konflikter mellan och inom olika religiösa grupper primärt är en fråga för polisen är det tydligt att dessa frågor inte endast skall begränsas till en säkerhetspolitisk fråga, snarare finns det anledning att se de förebyggande och bearbetande perspektiven som en del av socialpolitiken.

5 Om rapportförfattarna

Göran Larsson är professor i religionsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hans deltagande i skrivandet av föreliggande rapport har dels skett inom ramen för hans arbete vid *Segerstedtsinstitutet* vid Göteborgs universitet och dels som en del av forskningsprojektet *Globala konflikter med lokala konsekvenser – lärande och diskussioner om mellanösternkonflikter i svenska klassrum* som finansieras av Vetenskapsrådet. **Simon Sorgenfrei är lektor i religionsvetenskap vid Södertörns högskola** och 2017–2018 verksam som projektforskare vid *Myndigheten för stöd till trossamfund* (SST). Parallellt med föreliggande rapport publicerar han boken *Islam i Sverige – de första 1300 åren* genom SST.

6 Referenser

Arentzen, Thomas (2016) *Ortodoxa och österländska kyrkor i Sverige.* Stockholm: SST.

Axelsson, Staffan & Shexo, Revend (2016) Turkiet vill ha tips om Gülenanhängare: Kan vara brottsligt, *Sveriges Radio* 2016-07-22. Hämtad från: sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6479890 (besökt 2018-05-16).

Axner, Marta (2015) *Representation, stereotyper och nyhetsvärdering. Rapport från medianalys om representation av muslimer i svenska nyheter.* Stockholm: Diskriminerings ombudsmannen.

Bering, Sofia (2016) Regimtrogna tolkar problem för svensk-eritreaner. *SVT* 2016-01-30. Hämtad från https://www.svt.se/nyheter/inrikes/regimtrogna-tolkar-problem-for-svensk-eritreaner (besökt 2018-05-08).

Berglund, Jenny & Larsson, Göran (2007). ”Inledning.” s. 9-20 i Berglund, Jenny & Larsson, Göran (red.) *Religiösa friskolor i Sverige: historiska och nutida perspektiv.* 1. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Berglund, Jenny (2010) *Teaching Islam, Islamic religious education in Sweden.* Münster: Waxmann.

Berglund, Jenny (2015) *Publicly Funded Islamic Education in Europe and the United States.* Washington: The Brookings Institution.

Björk, Evalis (2014) Hon blev hotad och bespottad. *Göteborgs-Posten* 2014-10-16. Hämtad från http://www.gp.se/nyheter/göteborg/hon-blev-hotad-och-bespottad-1.246520 (besökt 2018-05-16).

Enstedt, Daniel; Larsson, Göran & Mantsinen, Teemu (eds., under utgivning) *Handbook of Leaving Religion.* Leiden & Boston: Brill.

Eriksson, Niklas (2017) Misstänkt IS-terrorist åtalas i Malmö: ”Ville bli martyr”. *Aftonbladet* 2017-03-31. Hämtad från https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/moqwE/misstankt-is-terrorist-atalas-i-malmo-ville-bli-martyr (besökt 2018-05-08).

Främlingsfientliga handlingar mot trossamfund. En kartläggning av religiösa gruppers och individers utsatthet i Sverige 2014. Stockholm. SST.

Färnbo, Mikael & Qunsel, Anna-Sofia (2015) Mest intensiva attackvågen mot asylboenden någonsin. *Expo.se* 2015-12-08. Hämtad från https://expo.se/2015/12/mest-intensiva-attackvågen-mot-asylboenden-någonsin (besökt 2018-05-08).

Gustafsson, Linus & Ranstorp, Magnus (2017) *Swedish Foreign Fighters in Syria and Iraq: An analysis of open-source intelligence and statistical data.* Stockholm: CATS, Försvarshögskolan. Hämtad från https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1110355/FULLTEXT01.pdf (besökt 2018-05-16).

Hatbrott 2015: statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv och självrapporterad utsatthet för hatbrott. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. Hämtad från https://www.bra.se/download/18.3c6dfe1e15691e1603eb65e3/1474958157817/2016_15_Hatbrott_2015.pdf (besökt 2018-05-16).

Hatbrott 2016. Statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv och självrapporterad utsatthet för hatbrott. Stockholm: BRÅ. Hämtad från http://www.bra.se/download/18.4c494ddd15e9438f8ada9786/1513175214923/2017_11_Hatbrott_2016.pdf (besökt 2018-05-16).

Johansson, Anders & Stenquist, Victor (2015) Torpeden fälls för mordförsök på imam. *Aftonbladet* 2015-12-15. Hämtad från https://www.aftonbladet.se/nyheter/article21941532.ab (besökt 2018-05-08).

Kjellberg, Tobias & Bratt Lejring, Elina (2017) Brandbomber kastades mot synagogan i Göteborg. *Göteborgs-Posten* 2017-12-09. Hämtad från http://www.gp.se/brandbomber-kastades-mot-synagogan-i-göteborg-1.4910031 (besökt 2018-05-08).

Larsson, Göran & Sander, Åke (2015) An Urgent Need to Consider How to Define Islamophobia. *Bulletin for the Study of Religion,* Vol. 44, Nr. 1, ss. 13–17.

Larsson, Göran & Thurfjell, David (2013) *Shia-muslimer i Sverige – en kortfattad översikt.* Stockholm: SST.

Larsson, Göran; Sorgenfrei, Simon & Stockman, Max (2017) *Religiösa minoriteter från Mellanöstern.* Stockholm: SST.

Lööw, Heléne; Gardell, Mattias & Dahlberg-Grundberg, Michael (2017) *Den ensamme terroristen: Om Lone Wolves, näthat och brinnande flyktingförläggningar.* Stockholm: Ordfront.

Monikander, Katarina (2017) Hot mot judar under demonstration i Malmö. *Sydsvenskan* 2017-12-09. Hämtad från https://www.sydsvenskan.se/2017-12-09/hot-mot-judar-under-demonstration-i-malmo (besökt 2018-05-08).

Människor och tro (2016) Hot och hat i religionens namn på svenska asylboenden. *Människor och tro*, 25 februari 2016. Tillgängligt online: https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=416&artikel=6376606 (besökt 2018-05-30).

Orrenius, Niklas (2017) ”Erdogans kampanj sprider rädsla bland turksvenskar”. *Dagens Nyheter*, 1 april 2017. Tillgänglig online: https://www.dn.se/nyheter/sverige/erdogans-kampanj-sprider-radsla-bland-turksvenskar/ (besökt 2018-05-14).

Orreius, Niklas (2018) ”Hot om döden skrämmer ex-muslimer från att lämna islam.” *Dagens Nyheter*, 26 maj 2018. Tillgänglig online: https://www.dn.se/nyheter/sverige/hot-om-doden-skrammer-ex-muslimer-fran-att-lamna-islam/ (besökt 2018-05-30).

Pehrson, Josefin (2016) Oro efter tal om ”död åt de armeniska hundarna”, *Svenska Dagbladet* 2016-04-11. Hämtad från https://www.svd.se/oro-efter-tal-om-dod-at-de-armeniska-hundarna (besökt 2018-05-08).

Pohjanen, Kina; Sjövall, Johanna & Alfredsson, Markus (2017) Diktaturen, kyrkan och kampen om de nyanlända. *Sveriges Radio*, Kaliber, 2017-09-11. Hämtad från https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1316&artikel=6771240 (besökt 2018-05-16).

Religiöst motiverad förföljelse mot kristna flyktingar i Sverige. En enkätundersökning under våren 2017. Utan ort: Open Doors. Hämtad från: http://www.open-doors.se/flyktingprojektet (besökt 2018-05-16).

Rostami, Amir; Sturup, Joakim; Mondani, Hernan; Thevselius, Pia; Sernecki, Jercy & Edling, Christofer (2018) ”The Swedish Mujahideen: An Exploratory Study of 41 Swedish Foreign Fighters Deceased in Iraq and Syria.” *Studies in Conflict and Terrorism.* doi.org/10.1080/1057610X.2018.1463615.

Sjövall, Johanna (2017) Eritreanska flyktingar tvingas be regimen om ursäkt för återförenas med sin familj. *Sveriges Radio* 2017-08-31. Hämtad från https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6767299 (besökt 2018-05-16).

SOM (2017). Svensk samhällsoro. Tillgänglig online: https://som.gu.se/digitalAssets/1687/1687350_svensk-samh--llsoro.pdf (besökt 2018-06-14).

SOM (2018). SOM-seminariet 2018. Tillgängligt online: https://som.gu.se/digitalAssets/1687/1687285_som-seminariet-2018---f--rmiddag.pdf (besökt 2018-06-14).

Sorgenfrei, Simon (2016) Sufism i Sverige – en lägesrapport från Stockholm, Göteborg och Malmö. Stockholm: SST.

Säkerhet och krisberedskap i Sveriges moskéer. En lägesrapport om krisberedskap, säkerhet för moskéer och moskébesökare samt om samverkansarbete mellan moskéer och det övriga samhället. Stockholm: Islamiska samarbetsrådet, 2014 (rapportförfattare Ruweida Ahmed).

Säkerhetspolisen. Årsbok 2017. Stockholm: Säkerhetspolisen. Hämtad från http://www.sakerhetspolisen.se/download/18.43eb507e1617a765e5d2e2/1520946780011/Arsbok-2017.pdf (besökt 2018-05-08).

Thurfjell, David (2016) *Det gudlösa folket. De postkristna svenskarna och religionen.* Stockholm: Molin & Sorgenfrei.

Zillén, Hans (2017) Muslimska organisationer visade stöd i synagogan. *Sveriges Radio* 2017-12-12. Hämtad från https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=96&artikel=6839776 (besökt 2018-05-16).

Zuiderveld, Maria (2018) Erdogan: ’Kurdiska styrkor ska krossas’. *SVT*, 21 januari 2018. Tillgänglig online: https://www.svt.se/nyheter/utrikes/erdogan-kurdiska-styrkor-ska-krossas (besökt 2018-06-14).

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Myndigheten för stöd till trossamfund

Andra antireligiösa hatbrott och diskriminerande attityder

Göran Larsson & Simon Sorgenfrei (2018)